

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.11.15](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.11.15)

УДК 332

В. О. Шпильова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, фінансів, обліку і аудиту
ЧФ ПВНЗ «Європейський університет»
ORCID: 0000-0002-3891-3804

В. В. Білик,
д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
ORCID: 0000-0002-1809-0804

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

V. Shpileva
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Chair of Economics, Finance, Accounting and Auditing
V. Bilyk
Doctor of Economics, Associate Professor, Professor, Department of Management,
Cherkasy National University B. Khmelnytsky

COMPETITIVE ADVANTAGES OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

У статті розглянуто сутність конкурентоспроможності регіону, їх інноваційні складові. Авторами проаналізовано та згруповано основні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності регіонів. Основну увагу приділено зарубіжним підходам до конкурентоспроможності регіонів. Існуючі теоретичні надбання доповнено власним баченням еколого-економічної складової конкурентоспроможності регіонів. У статті проведено розмежування конкурентоспроможності регіонів на різних рівнях: національному та транскордонному. Традиційний для України підхід до регіону як території для розміщення продуктивних сил втілювався в політиці, що визначалася зверху, яка сформулювалася як соціально орієнтована політика вирівнювання регіонів. Саме у парадигмі регіону як економічної системи закладена ідея глобальної конкуренції і пошуку внутрішніх сил розвитку регіону, ідея переходу від пасивних заходів підтримки до створення активних стратегій, розробці і розвитку конкурентних переваг регіону. В результаті сформульовано нове сутнісне бачення еколого-економічного розвитку регіону та реалізації конкурентних переваг у даному контексті.

The article deals with the essence of the region's competitiveness, their innovative components. The authors analyzed and grouped the main approaches to determining the competitiveness of regions. The focus is on foreign approaches to the competitiveness of the regions. The existing theoretical value is complemented by our own vision of the ecological and economic component of regional competitiveness. The article distinguishes between the competitiveness of regions at different levels:

national and cross-border. Ukraine's traditional approach to the region as a territory for the deployment of productive forces was embodied in a top-down policy that was formulated as a socially oriented policy of regional alignment. It is in the paradigm of the region as an economic system that the idea of global competition and the search for internal forces of development of the region is laid, the idea of moving from passive support measures to creating active strategies, developing and developing competitive advantages of the region. In Ukraine, the competitiveness of the economy has significant regional specificity. First of all, it is the diversity of regions by type of economy, by the combination of competitive advantages and disadvantages, levels of economic development. The competitiveness of regions differs sharply from the point of view of differences in the size of the gross product of the population above the average level of the structure of the production, export potential, security of infrastructure, investment climate and other factors. Inter-regional competition for investment (especially large corporations) and skilled personnel, for the distribution of government orders and transfers from the state budget, is growing. In the context of private business development, the regional authorities can influence the investment of enterprises in the region's economy only by creating an attractive business climate. In Ukraine, the competitiveness of the economy has significant regional specificity. First of all, it is the diversity of regions by type of economy, by the combination of competitive advantages and disadvantages, levels of economic development. The competitiveness of regions differs sharply from the point of view of differences in the size of the gross product of the population above the average level of the structure of the production, export potential, security of infrastructure, investment climate and other factors. As a result, a new essential vision of the ecological and economic development of the region and the realization of competitive advantages in this context are formulated.

Ключові слова: конкурентоспроможність; регіон; конкурентні переваги; фактори регіонального розвитку; виробництво; екологічні чинники.

Keywords: competitiveness; region; competitive advantages; factors of regional development; production; environmental factors.

Постановка проблеми. Природно констатувати, що конкурентні переваги держави в значній мірі ґрунтуються на конкурентних перевагах її областей, окремих територій, а, отже, конкурентні переваги можуть розглядатися не лише на національному, але й на регіональному рівні. В даному аспекті значимим є припущення про те, що формування та посилення конкурентних переваг регіонів може слугувати необхідною передумовою забезпечення стійкого економічного зростання держави.

Проблематика конкурентоспроможності на національному та регіональному рівні є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, проте для більш комплексного її вирішення все ще потребують певного уточнення такі категорії як конкурентні переваги регіону та їх класифікація. В світлі сказаного необхідно акцентувати на недоцільності ототожнення понять конкурентоспроможність та конкурентні переваги, не зважаючи на їх близькість за змістовним наповненням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності конкурентоспроможності розглядаються в працях таких науковців як М.Портер, П. Котлер, Д. Рікардо, Е. Хектер, Е. Подсолонко, С. Савчук тощо. Ці науковці розглядали як національні, так і регіональні аспекти конкурентоспроможності регіонів, але із виділенням різних складових. На нашу ж думку, введення еколого-економічних складових в даному процесі є необхідним.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження основних підходів до сутності і складових еколого-економічної конкурентоспроможності та доповнення їх екологічними компонентами.

Вклад основного матеріалу. Одним із перших розділив поняття конкурентоспроможності та конкурентних переваг М. Портер, визначаючи конкурентоспроможність як властивість об'єкта утримувати свої позиції в конкурентній боротьбі, тоді як конкурентні переваги – це характеристики об'єкта, які створюють можливості брати участь у конкурентній боротьбі [1]. Такий підхід є обґрунтованим і вважаємо, що наявність конкурентних переваг регіону можна вважати однією з визначальних складових його конкурентоспроможності.

На протипагу попередньому підходу, вітчизняні науковці пропонують розуміти під конкурентними перевагами регіону «систему чинників, що позитивно впливають на конкурентоспроможність регіонів країни в процесі її інтеграції до світогосподарських зв'язків, а саме: забезпеченість регіону чинниками виробництва, наявність емного та платоспроможного попиту, наявність передового менеджменту та стратегії компаній,

розвиненість інфраструктури бізнесу, високий виробничий та науково-технічний потенціал регіону, наявність кваліфікованих кадрів тощо» [2].

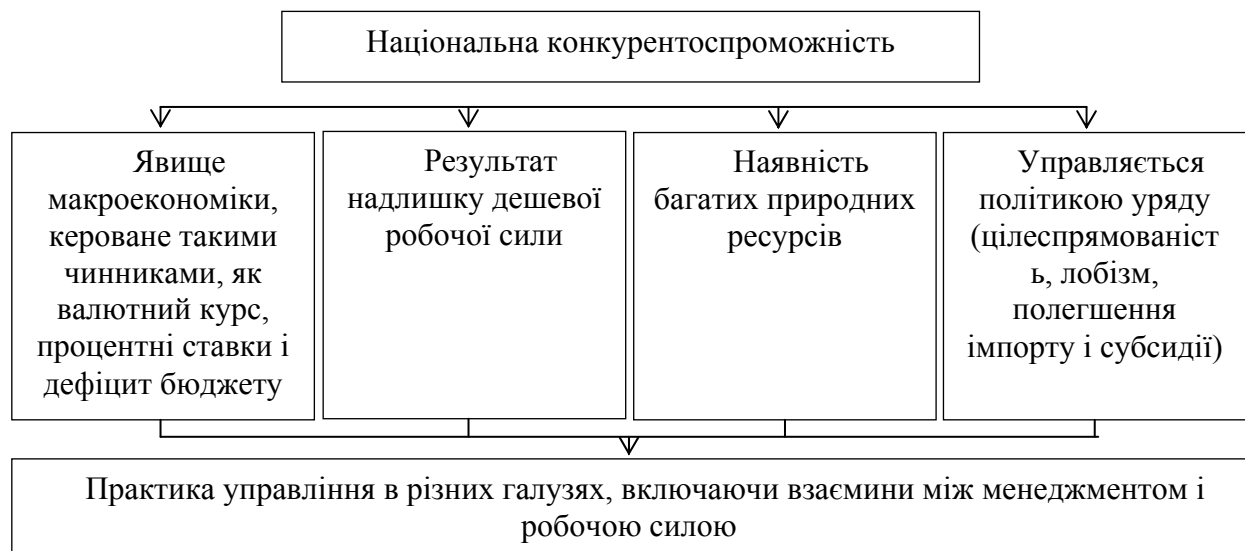
Однак, вважаємо, що даний підхід позбавлений комплексності, визначає конкурентні переваги в інтеграційному аспекті, і, що найбільш суттєво, не віддзеркалює зв'язок із економічною безпекою. Низка вітчизняних науковців, дослідження яких сфокусовані на соціально-економічному розвитку регіонів розглядають конкурентні переваги з точки зору чинників впливу на конкурентоспроможність регіону [3, 4].

До таких чинників відносять: географічне розташування; раціональність галузевої структури та підприємств; продуктивність праці та людський капітал; наявність науково-технічного потенціалу та рівень його розвитку; розвинутість регіональних інноваційних систем; інвестиційна привабливість; сформована ринкова, виробнича, соціальна, інституціональна, фінансова, транспортна та інформаційна інфраструктура; сприятливість бізнес-клімату; ефективність управління регіоном та потенціал інституційного сектору; розвиток сфери послуг та дотримання та підвищення екологічних стандартів. Знову ж таки, таке трактування конкурентних переваг доволі обмежене, оскільки передбачає, що конкурентні переваги це чинники впливу на конкурентоспроможність регіону. Інша група вітчизняних науковців конкурентні переваги розглядають як об'єкт управління в регіональній системі, ефективність яких забезпечує конкурентоспроможність, економічне зростання та підвищення рівня життя населення [5], надає регіону переваги порівняно з іншими.

Повертаючись до підходу М.Портера, котрий був вперше сформульований в рамках концепції конкурентних переваг країни в книзі «Конкурентні переваги націй». У ній М. Портер протиставив поняття «конкурентні переваги країни» поняттю «порівняльні переваги», широко використовуваному в неокласичній теорії торгівлі, викладеної в роботах Д. Рікардо [6], Е. Хекшера [7] Застосовуючи створену ним теорію корпоративної стратегії до національного рівня, автор доводить, що переваги (а відповідно і конкурентоспроможність) країни виникають не з інтенсивності використання галузю специфічних чинників, якими у відносному надлишку наділена країна (що виходить з теорії Хекшера-Оліна). Вони є результатом зусиль, зроблених на рівні фірми (рукотворних) для розвитку нового продукту, здійснення змін, розвитку нових брендів або методів доставки тощо, тобто інновацій в широкому сенсі. Згідно правила «ромба конкурентоспроможності» М. Портера, інновації можуть виникнути в будь-якій галузі, в якій існують умови, що спрямовують і стимулюють інноваційні зусилля, незалежно від факторної інтенсивності.

Ці умови створюються чотирма елементами: 1) умовами для чинників; 2) умовами для попиту; 3) взаємозв'язаними і підтримуючими галузями; 4) формуванням фірмової стратегії і суперництва [9]. Більш того, сприятливі умови приводять до конкурентних переваг, якщо фірма в змозі розробити необхідну стратегію. Як і всі елементи ромба, стратегії також мають характеристики, особливі для кожної країни. Конкурентний потенціал будь-якої економічної системи складається з інноваційних умов і сформованих стратегій[8]. Країни повинні переміщуватися від базових або простих чинників (природних ресурсів, дешевої некваліфікованої робочої сили) до більш просунутих (інновації і виробнича інфраструктура) разом із зміною корпоративної стратегії. Створювати сприятливі умови для цього процесу повинне державне регулювання.

Свої міркування про національну конкурентоспроможність М. Портер будує, виходячи з позицій різних авторів, представлених на рис. 1.

Рис. 1. Конкурентоспроможність в різних аспектах дослідження (за М. Портером)

Критично оцінюючи названі позиції і чинники національної конкурентоспроможності, він вважає, що «єдино розумна концепція конкурентоспроможності на національному рівні – це продуктивність [9]. Саме це головний показник, що визначає високий рівень життя громадян країни, що постійно росте. Звідси він робить

висновок про некоректність поняття «національна конкурентоспроможність», оскільки її можна сформулювати і оцінити, тільки зосередившись на певних галузях і сегментах галузі, а не на економіці в цілому.

Надаючи велике значення місцю розташування в підвищенні конкурентоспроможності, М. Портер розвиває концепцію регіональних кластерів – сконцентрованих за географічною ознакою груп взаємозв'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що конкурують один з одним, але разом з тим проводять спільну роботу і взаємодоповнюють один одного. Головна перевага кластерів – інтенсифікація інноваційної діяльності, що найбільшою мірою виявляється в розвитку високотехнологічних виробництв. М. Портер приходиться до висновку, що найважливіші конкурентні переваги в глобальній економіці часто виростають з місцеположення кластера [9].

Не дивлячись на те, що дискусії про конкурентоспроможність і досі не стихають, особлива увага приділяється тлумаченню поняття «конкурентоспроможність регіону», виходячи з досвіду Європейської комісії і Євросоюзу. Єврокомісія виходить з того, що підвищення структурної конкурентоспроможності економіки в протилежність ціновій конкурентоспроможності набагато більше відповідає українській ситуації, ніж політика розвитку конкурентних переваг на базі надзвичайної низької оплати праці і ставок оподаткування [10].

Традиційний для України підхід до регіону як території для розміщення продуктивних сил втілювався в політиці, що визначалася зверху, яка сформулювалася як соціально орієнтована політика вирівнювання регіонів. Саме у парадигмі регіону як квазікорпорації закладена ідея глобальної конкуренції і пошуку внутрішніх сил розвитку регіону, ідея переходу від пасивних заходів підтримки до створення активних стратегій, розробці і розвитку конкурентних переваг регіону. [2].

В Україні конкурентоспроможність економіки має значну регіональну специфіку. Перш за все, це різноманітність регіонів за типами економіки, за поєднанням конкурентних переваг і недоліків, рівнями економічного розвитку. Різко розрізняється конкурентоспроможність регіонів і з погляду відмінності величини валового продукту населення вище середнього рівня структури виробництва, що склалася, експортного потенціалу, забезпеченості інфраструктурою, інвестиційного клімату і інших чинників. Зростає міжрегіональна конкуренція по інвестиціях (особливо великих корпорацій) і кваліфікованих кадрах, по розподілу держзамовлень і трансфертів з державного бюджету. В умовах розвитку приватного бізнесу регіональна влада має можливість впливати на інвестування підприємств в економіку регіону тільки шляхом створення привабливого бізнес-клімату.

Особлива увага приділяється управлінню конкурентоспроможністю регіонів. Управління формуванням та розвитком довготривалих конкурентних переваг стає ефективним лише за умови його здійснення зі стратегічних позицій. Вони дають змогу проаналізувати внутрішній стратегічний потенціал навколишнього середовища і визначити цілі, концепцію, стратегію.

Стратегічне управління дає змогу не тільки розвинути конкурентні переваги регіону, а й акцентувати увагу в його межах на депресивних територіях, які мають величезний природний потенціал і при цьому не охоплені стратегічним баченням та страждають від відсутності регіональної та державної уваги. Стратегічне управління забезпечує адміністрацію, ділові кола, громаду регіону концепцією розвитку соціально-економічної регіональної системи і вимагає прийняття її основних положень більшістю суб'єктів регіонального розвитку. Це викликано необхідністю забезпечення реальності курсу стратегічного розвитку території, його відповідності баченню громадою майбутнього свого суспільного життя та шляхів досягнення високих стандартів [11].

У вітчизняних дослідженнях і публікаціях останніх років проблема регіональної конкурентоспроможності стає все більш значущою. Конкуренція між країнами і регіонами за інвестиції і розміщення найбільш перспективних видів діяльності на своїй території виходить на глобальний рівень. При цьому очевидно, що унікальні конкурентні переваги, які дозволяють конкурувати в глобальному масштабі, формуються не на національному рівні, а на рівні конкретних видів бізнесу, регіонів, що функціонують на території. Це говорить про необхідність визначення ролі і місця регіону в економічному просторі держави, його потенційних можливостей і перспектив розвитку.

Конкурентоспроможність регіону – це не тільки його, регіону, здатність витримувати конкуренцію на певному ринку. Існує пряма залежність між рівнем конкуренції і конкурентоспроможністю економіки господарюючих суб'єктів: чим гостріша конкуренція і різноманітніше за форму її прояву на національному або міжнародному ринку, тим, як правило, вищий рівень конкурентоспроможності регіону, що бере участь в світогосподарських зв'язках і відкритого для них.

На нашу думку, конкурентна боротьба між українськими регіонами має місце, хоча протікає в інших формах і спричиняє за собою декілька інші наслідки, ніж на мікро- і макrorівні. Дійсно, представники регіональної влади ведуть боротьбу на державному рівні за надання регіону сприятливіших економічних умов в порівнянні з іншими, відстоюють інтереси великих структурованих підприємств регіону, шукають можливість для самостійного налагодження міжнародних зв'язків, намагаються адміністративними заходами захистити місцевого виробника і таке інше.

Еколого-економічна складова конкурентоспроможності регіону, на наш погляд, здатна створити передумови сталого розвитку. Екологічність виробничих процесів може стати саме тою конкурентною перевагою, котра якісно виокремить окремий регіон. При цьому, створення такого компоненту конкурентоспроможності включатиме стратегічні кроки, інституційні процеси та реалізовуватиметься за рахунок тісної співпраці бізнесу та місцевої влади. Еколого-економічні стратегії регіонів повинні охопити питання ресурсного забезпечення бізнесу, збереження та відтворення природних багатств, забезпечення енергетичної незалежності. Такі кроки будуть відповідати інтересам як підприємництва, так і населення регіону, оскільки у віддаленій перспективі прямо чи опосередковано сприятимуть зростанню рівня життя

громадян. Відповідно, саме територіальна громада має виступати третьою зацікавленою стороною у забезпеченні конкурентоспроможності регіону Це, звичайно, вимагатиме високого рівня самосвідомості та екологічного виховання населення, що вимагатиме зусиль від місцевої влади. Отже, створення передумов розвитку еколого-економічної конкурентоспроможності регіону має стати тристороннім процесом в якому циклічно та безперервно співпрацюватимуть бізнес, органи місцевого самоврядування та громада, а держава, на національному рівні, повинна виступити модератором даного процесу шляхом реалізації елементів державної економічної та екологічної політики.

Висновки. В сучасній економічній літературі представлені різноманітні підходи до сутності, складових та процесів реалізації конкурентоспроможності регіонів. Проаналізувавши та згрупувавши основні з них, приходимо до висновку, що конкурентоспроможність реалізується шляхом формування комплексу конкурентних переваг, серед яких чільне місце повинні посідати ресурсні, інтелектуальні, екологічні та економічні складові. Конкурентні переваги регіонів формуються у тісній співпраці органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади у рамках та за напрямками, що визначаються державною політикою. Конкурентоспроможність регіонів може виступати його комплексною інтегральною характеристикою, котра на рівні з показником якості життя населення формуватиме його інвестиційну та геополітичну привабливість.

Список використаних джерел.

1. Porter M.E. *Competitive Advantage of Nations* / M.E. Porter, New York : Free Press, 1990. 426p.
2. Шпильова В.О. Теоретико-методичні засади формування конкурентоспроможності регіонів України: Дис. док. екон. наук: 08.00.05 / Донецький державний університет управління – Донецьк., 2012. 390 с.
3. Багрова І.В., Нефедова О.Г. Складові та фактори конкурентоспроможності. *Вісник економічної науки України*. 2007. №1. С. 11–16.
4. Петкова Л. О. Конкурентоспроможність українських регіонів: економічний та соціальний складники. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009, №11. С. 10-14.
5. Ряба О. І., Шумило Н. М. Конкурентоспроможність України та напрями її підвищення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010, № 2, Т. 3. С. 44-47.
6. Рикардо Д. Сочинения. М.: ГИПЛ, 1995. 540 с
7. Хекшер Э. Влияние внешней торговли на распределение дохода // пер. з англ. Д.Е. Михайловой. Москва: Институт «Экономическая школа», ГУ ВШЭ, 2006. Т. 6.
8. Прямухіна Н.В. Складові управління стратегією розвитку територій. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2014. Випуск 38. Частина 2. С.59-63.
9. Подсолонко Е.А. Региональная экономика: конкурентоспособность и управление компетенциями. Симферополь.: [б.і.], 2007. – 642 с.
10. Савчук С.И. Основы теории конкурентоспособности: монография. Мариуполь: Рената, 2007. 520 с.
11. Білик В.В. Стратегія управління конкурентними перевагами регіону. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19.

References.

1. Porter, M.E. (1990), *Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York, USA.
2. Shpylova, V.O. (2012), “Theoretical and methodological bases of formation of competitiveness of regions of Ukraine”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Donets'kyi derzhavnyy universytet upravlinnya, Donets'k, Ukraine.
3. Bahrova, I.V. and Nefedova, O.H. (2007), “Components and factors of competitiveness”, *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrayiny - Bulletin of economic science of Ukraine*, vol.1, pp.11-16.
4. Petkova, L. O. (2009), “Competitiveness of Ukrainian regions: economic and social components”, *Naukovyy visnyk Volyn'skoho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayink - Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka*, vol.11, pp.10-14.
5. Ryaba, O. I. & Shumylo, N. M. (2010), “Competitiveness of Ukraine and directions of its improvement”, *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu - Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol.2, no.3, pp.44-47.
6. Rykardo, D. (1995), *Sochyneniya* [Works], HYPL, Moscow, Russia.
7. Kheksher, E. (2006), *Vlyyanye vneshney torhovly na raspredelenye dokhoda* [The influence of foreign trade on the distribution of income], Ynstytut «Ekonomycheskaya shkola», HU VShE, Moscow, Russia.
8. Pryamukhina, N.V. (2014), “Components of territorial development strategy management”, *Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu - Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University*, vol.38/2, pp.59-63.
9. Podsolonko, E.A. (2007), *Rehional'naya ekonomika: konkurentosposobnost' y upravlenye kompetentsyyamy* [Regional Economy: Competitiveness and Competence Management], Symferopol', Ukraine
10. Savchuk, S.Y. (2007), *Osnovu teoryu konkurentosposobnosti* [Fundamentals of competitiveness theory], Renata, Maryupol', Ukraine.
11. Bilyk, V.V. (2018), “Regional competitive advantage management strategy”, *Ekonomika ta suspil'stvo - Economy and society*, vol. 19.